

HISTORIE OG LITTERATUR

Et essay om historiske og litterære metoder i studiet af
historiske fortællinger i Bibelen

Per Bilde

1. Problemet og opgaven

Historiske og litterære metoder er i løbet af de sidste 15-20 år alt for ofte blevet stillet op som hinandens modsætninger og som alternative tilgange, især i studiet af de bibelske skrifter.¹ Det har ofte været sådan, at en forsker er blevet så dybt overbevist om den ene af disse to metoders rigtighed og overlegenhed over den anden, at han/hun har bekæmpet den anden som utilstrækkelig, 'naiv' eller det, der er værre.²

Et nyt eksempel på denne antagonisme dukkede op under forårets lancering af Gads fine nye bibelleksikon (redigeret af Geert Hallböck, Hans Jørgen Lundager Jensen og Bertil Wiberg).³ Som eksempel henviser jeg til Aarhus Universitets interne avis, *Information og Debat* for mandag den 23. marts 1998. Her præsenteres det nye bibelleksikon under følgende manchete:

Tilbage til teksten. Det afgørende er at gå ind på legen. At dyrke det historiske i Bibelen ender med et raritetskabinet, som ikke skaber tro. Udviklingen i bibelforskningen har åbnet op for at beskæftige sig mere intensivt med Bibelens religiøse indhold, siger to af forskerne bag det nye bibelleksikon.

Manchetten fører frem til et interview med Hans Jørgen Lundager og Knud Jeppesen. Selv om de to forskere senere har betonet, at de ikke personligt ønsker at spille 'historie' og 'litteratur' ud imod hinanden, lægger Hans Jørgen Lundager dog i det følgende interview navn til bl.a. følgende udtalelser:

Vi har nok fået en lettere gang på jorden, når vi nu søger meningsfulde fortolkninger frem for historiske sandheder i de bibelske tekster.

¹ Jeg tænker her på den diskussion, som i 1981-1983 udspandt sig i tidsskriftet *Fønix* om den historisk-kritiske metode i bibelsk eksegesi. Samtidig foregik der en beslægtet debat i *Religionsvidenskabeligt Tidsskrift* (1, 1982) om Svend Bjergs disputats (1981). Denne debat fortsatte på en måde i bidragene til antologien *Bibelsyn* (1984), i en diskussion i *Religionsvidenskabeligt Tidsskrift* (9, 1986 og 14, 1989) om Kirsten Nielsens disputats (1985) og med andre indlæg, bl.a. af Hans Hauge (1988), Ole Davidsen (1989 og 1992) og Hans Jørgen Lundager Jensen (1993). En del af denne debat blussede op igen i forbindelsen med Ole Davidsens disputats (1993), med indlæg i samme tidsskrift (24, 1994 og 26, 1995). Senest har Ole Davidsen publiceret en stor artikel om emnet i Collegium Biblicums årsskrift for 1998.

² Se fx Bjerg 1982, 75. 80; Davidsen 1994, 94. 98. 102-103.

³ *Gads Bibelleksikon* anmeldes af Finn Jacobi i nærværende nr. af *Religionsvidenskabeligt Tidsskrift*.

Teksterne er ofte skrevet ned meget senere end de begivenheder, de beretter om og er derfor ikke så værdifulde som kilder. Så at spørge hvordan det var, er ikke længere så interessant.

I samme retning peger den modtagelse, som det nye leksikon fik i dagspressen. I *Information* (27/3 1998) anmeldte Mikkel Wold det nye bibelleksikon under overskriften *Fra historie til litteratur*. I *Morgenposten Fyens Stiftstidende* præsenterede Lars Ole Gjesing det nye værk under titlen *Den vise kong Salomon er kun en myte*. En tredje anmeldelse (ved Bjørn Bredal) havde overskriften *Bibelen som roman*. *Gads bibelleksikon er et manifest for et nyt, litterært bibelsyn*.

At disse overskrifter ikke rammer helt ved siden af, fremgår af et interview med Geert Hallbäck i *Berlingske Tidende* (7/3 1998). Her distancerer Hallbäck sig fra den "historisk-kritiske metode", som dominerede i den foregående udgave af leksikonet, *Gads Danske Bibelleksikon*, redigeret af Eduard Nielsen og Bent Noack (1965-1966).

Det nye bibelleksikons to udgivere skrev d. 12/3 1998 en fælles kronik i *Kristeligt Dagblad* om deres værk. Her er holdningen mere forsigtig. De siger fx, at værket præges: "... på den ene side [af] en nedtoning af de gammeltestamentlige teksters karakter af historiske kilder, på den anden side [af] en opvurdering af dem som litterære tekster." Samtidig fremhæver de dog mangfoldigheden i det nye leksikon, og de taler ikke om litterære metoder som et "alternativ", men som et "supplement" til de historiske:

Den historiske læsning er blevet suppleret med nye metoder – f.eks. feministisk kritik og psykologisk eksegese – og nye videnskabsområder er blevet inddraget i bibelforskningen – f.eks. sociologi, antropologi og sprog- og litteraturvidenskab ...

Man kunne på denne baggrund fristes til at konkludere, at det snarere har været lanceringen og modtagelsen af *Gads Bibelleksikon*, som har markeret en opposition mellem historisk og litterær tilgang til Bibelen, end leksikonet, dets redaktører og dets mange, meget forskellige forfattere.

Det er dog uomtvisteligt, at det nye i *Gads Bibelleksikon* er en opprioritering af litterær (og teologisk) tilgang frem for de traditionelle historiske metoder.

Den debat, som det nye bibelleksikon har udløst, er således en god anledning til at forsøge at formulere sig lidt mere principielt om disse to grundsyn og metoder.⁴ Hvordan kan historisk og litterær metode mere præcist bestemmes i relation til hinanden? Er de virkelig alternativer?

I det følgende går jeg frem på den måde, at jeg først søger at tegne et nærmere omrids af problemet 'historie-litteratur' og dets historie. Derpå følger et kortfattet bud på, hvad 'historie' er, en drøftelse af historieskrivningens litterære karakter samt et

⁴ Dette indlæg fortsætter Bilde 1995, 97-104. I sit grundsyn er det desuden beslægtet med den debatartikel, som Steen Busck har skrevet andetsteds i dette nr. af *Religionsvidenskabeligt Tidsskrift*.

forsøg på at bestemme, hvad jeg ser som det rigtige forhold mellem historiske og litterære metoder.

2. Nogle hovedtræk af problemets historie⁵

Striden mellem historisk og litterær tilgang til Bibelen har sin rod i det faktum, at store dele af begge testamenter faktisk er litteratur og tilhører velkendte litterære genrer som myte, helteepos, historieskrivning, biografi, apokalypse, salmer og ordsprog. Striden har især drejet sig om den litterære genre, som vi kan betegne som 'historisk – fortælling' ('myte' eller 'helteepos'). Som eksempler kan nævnes patriarkfortællingerne, beretningen om udfrielsen fra Ægypten, historierne om Saul og David, evangeliernes historier om Jesus og Apostlenes Gerninger. Her er der i alle tilfælde tale om fortællinger, der er knyttet til et forløb i tid, og desuden ofte er relateret til samtidens politiske historie. Ikke desto mindre er de først og fremmest frie fortællinger, der er præget af en høj grad af fiktion, og som har et ideologisk (religiøst, politisk eller 'nationalt' (etnisk)) sigte. Det vil altså sige, at denne type tekster ligner historieskrivning. I denne henseende ligner disse bibelske historier også andre (ideologiske) historiske fortællinger som Iliaden, Odysseen og Æneiden.

Hvad er nu mest frugtbart, at gå til disse tekster historisk eller litterært? Jeg vil ikke afvise, at det kan give både mening og resultater at behandle sådanne tekster som historiske kilder, dvs. at stille historiske spørgsmål til disse primært litterære tekster, hvad enten vi tænker på Homer, Virgil, historien om Abrahams rejse til Kana'ans Land, fortællingen om udfrielsen fra Ægypten, evangeliernes fortællinger om Jesus eller fortællingerne i Apostlenes Gerninger om den ældste kristendoms historie (herom mere nedenfor).⁶

Alligevel er jeg ikke i tvivl om, at det er langt mere frugtbart at gå til dem med litterære metoder, og at dette under alle omstændigheder bør gøres først. Den litterære fløj i den her omtalte strid har ret i, at det var en fejl, at vi (historisk orienterede eksegeter) tidligere primært gik historisk til disse tekster og primært søgte at udnytte dem som historiske kilder, fx i de form- og redaktionshistoriske skoler. Disse fortællinger er virkelig først og fremmest litteratur i betydningen frie kunstneriske (ideologiske) konstruktioner. Både deres eget sigte og deres værdi for (nutidige) læsere ligger ikke primært i deres historiske oplysninger om deres samtid og fortid. Sådanne oplysninger er hverken teksternes eller deres (tidligere og nutidige) læsers primære

⁵ Se hertil også Bilde 1989b og Lundager 1993.

⁶ Her er der måske tale om en modsætning til Ole Davidsen, jf. fx 1989, 149: "Ifølge en historisk betragtningsmåde, som forbliver sig selv tro, er evangeliefortællingen værdiløs som kilde til de begivenheder, den beretter om". Heroverfor mener jeg, at selv til såkaldte tidløse myter og strukturer kan og bør der stilles historiske spørgsmål. Også de er nemlig udsat for historiens gang, idet de er blevet til på et bestemt tidspunkt og forsvinder igen på et andet, mens de antagelig har forandret sig undervejs. Se hertil den beslægtede debat om historisk sociologi i *Den Jyske Historiker* 80, 1998.

ærinde. Teksterne vil formidle et ideologisk budskab, og de gør det på en litterær måde, som vi kan kalde symbolsk, mytologisk eller metaforisk, og det er da også, hvad deres læsere primært kommer efter.

Derfor har man fra oldtiden og frem til det 18.-19. århundrede heller ikke primært læst de bibelske fortællinger historisk, men netop snarere metaforisk. Det gælder både de 'konfessionelle' læsninger i de store religioner, jødedommen, kristendommen og islam, og 'private' læsninger uden for disse sammenhænge. Historiske læsninger oplevedes som upassende i forhold til teksterne selv og utilfredsstillende for de religiøse (såvel som ikke-religiøse) læsere. De metaforiske læsninger har i løbet af kristendommens historie i praksis tilhørt en kategori, som vi plejer at kalde 'allegori', hvilket vi kan oversætte med 'billedlig', 'symbolsk' eller netop 'metaforisk' læsning. De bibelske historier opfattede man som billedlige i forhold til generelle, almengyldige og/eller religiøse idealer, dyder og værdier – 'metarealiteter', som det udtrykkes af Ole Davidsen (1998, 47). Kun læst sådan kunne de bibelske tekster 'overføres' til en anden tids mennesker og få betydning for dem.

Uheldigvis skete der i oldtid, middelalder og tiden frem til moderne tid det, at de bibelske tekster – og blandt dem ganske særligt de historiske fortællinger, vi omtalte ovenfor – samtidig fik status af historiske (og naturhistoriske) beretninger. På en måde gik dette helt af sig selv. Det stod jo fast, at Bibelen var 'sand', og derfor mente man uden videre, at dens udsagn om verden, naturen og historien naturligvis også måtte være sande.

Da historisk orienterede bibelforskere fra det 18.-19. århundrede begyndte at stille kritiske spørgsmål til især de bibelske historiske fortællinger i denne deres sekundært tillagte status af sande udsagn om verden, naturen og historien, skete der uvægerligt den kort- og fejlslutning, at deres metaforiske sandhed samtidig blev ramt af kritikken, netop fordi disse to sandheder af kirker og kristendom var blevet koblet uløseligt sammen. I den periode var der ingen klar fornemmelse af en nødvendig skelnen mellem en 'historisk' (og 'naturlig') sandhed og en 'religiøs' sandhed, mellem 'objektiv videnskabelig' og 'subjektiv religiøs' sandhed.

Dette er formodentlig grunden til, at den 'historisk-kritiske' metode fra første færd blev opfattet som et angreb, ikke blot på Bibelens utilstrækkelige eller falske udsagn om verden, naturen og historien, men også som et angreb på Bibelens metaforiske, religiøse sandheder.⁷

Da begavede teologer fra 1970'erne – efter næsten 200 års evige tilbagetog i forhold til den historisk-kritiske metode – for alvor fik øjnene op for, at man både kan og bør skelne mellem en historisk og en metaforisk læsning af de bibelske skrifter, blev de først henrykte over deres opdagelse. Samtidig blev de omgående forargede på de 'tåbelige' historisk-kritiske forskere, fordi *de* åbenbart heller ikke havde evnet at skelne på samme måde.

⁷ Det må dog understreges, at her kom kirker og kristendom til at ligge, som de selv havde redt.

Dermed var ballet åbnet for en teologernes herlige revanche mod den historisk-kritiske metodes destruktive fremfærd. Banen var nu fri for en sand kaskade af ironisk latterliggørelse af de tungnemme historisk-kritiske bibelforskere. Hurtigt- og skarpt-tænkende teologiske hoveder herhjemme som Svend Bjerg, Jan Lindhardt, Erik A. Nielsen og Hans Hauge kunne slet ikke blive trætte af at gøre grin med de historisk-kritiske tosehoveder og deres – i forhold til teksternes (litterære og ideologiske) egenart – fuldstændigt forfejlede historiske spørgsmål til teksterne (jf. henvisningerne i note 1).

I dag er piben ved at få en anden lyd, fordi den nyopdagede sandheds anden halvdel nu er ved at gå op for teologiens begavede fortrap, nemlig den, der består i, at Bibelens historiske fortællinger kan læses, analyseres og tolkes *både* litterært – synkront, strukturalistisk, semiotisk, retorisk, metaforisk, billedligt, teologisk – og diakront, historisk.

At fx historien om Jesu rensende aktion i Jerusalems tempel er en litterær ‘konstruktion’ med et primært religiøst budskab (således Davidsen 1998, 45), udelukker nemlig ikke på forhånd, at der kan ligge en historisk begivenhed bag, hvorfor det også kan give mening at analysere den samme fortælling (sammen med dens varianter) historisk. Og det forhold, at det kan være svært, ja, måske umuligt at ‘rekonstruere’ den historiske begivenhed, der muligvis ligger bag den ‘konstruerede’ litterære fortælling, udelukker heller ikke forsøget på en historisk analyse. Det vil altid være legitimt efter en litterær analyse af teksten også at stille historiske spørgsmål til den. Muligvis vil det ikke være frugtbart, men det er legitimt, og om det bør gøres, må afhænge af den enkelte forskers faglige interesser, spørgsmål til teksten og formål med at analysere den, kort sagt vedkommendes forskningsstrategi.⁸ Det vil dog under alle omstændigheder være nødvendigt at begynde analysen af denne tekst med en litterær undersøgelse.

Det omvendte er naturligvis lige så sandt: At en tekst, fx Josefus’ (37-ca.100) beskrivelse af Jerusalems ødelæggelse og templets fald i hans første store værk, *Den Jødiske Krig*, i henhold til værkets litterære genre og dets forfatters formål er ‘historisk’, er intet argument imod at læse og tolke den litterært. Tværtimod, der er masser af ‘litteratur’ i Josefus’ historieskrivning (jf. nedenfor i afsnit 4). Derfor er det også nødvendigt først at klarlægge værkets litterære karakter, før man begynder at stille historiske spørgsmål til det. I alle tilfælde skal vi derfor begynde med en litterær analyse (jf. Bilde 1995, 102-103).

⁸ I Bilde 1999 fremlægges en historisk undersøgelse af kristendommens grundlæggelse, hvis vigtigste kilder primært er netop de religiøse fortællinger om Jesus, disciplene og de første kristne i evangelierne, Apostlenes Gerninger og de paulinske breve.

3. Hvad er 'historie'?'⁹

'Historie' er et ord med flere betydninger. Ordet er oprindelig græsk, og her betyder substantivet *historía* 'undersøgelse', 'information', 'viden' og 'beretning om ens undersøgelser', mens verbet *historeô* betyder 'at undersøge', 'at iagttage', 'at spørge' og 'at gøre rede for sine undersøgelser'.

I dagligsproget bruger vi ordet 'historie' i det mindste i følgende fem betydninger (jf. Bilde 1995, 98):

- 1) 'fortælling' (fx 'en god historie');
- 2) 'fortiden' (fx 'hvad siger historien?');
- 3) 'beretning om fortiden' (fx 'Lemches Israelshistorie');
- 4) 'faget historie' (fx 'jeg læser historie');
- 5) 'tidens forløb' (fx 'historiens gang').

En del problemer i debatten om historie og litteratur er blevet til på grund af en sammenblanding af disse forskellige betydninger af ordet 'historie'.¹⁰

Det, som det hidtil har drejet sig om i dette essay, har været de bibelske historiske fortællinger som genstand for 'historisk forskning' og 'historisk metode', som vi diskuterer i forhold til 'litteraturforskning' og 'litterære metoder'. Det betyder, at vi befinder os i kategori nr. 1 (undersøgelsens genstand) og nr. 4 (dens metode). Det driller naturligvis, at vi kan anvende det samme ord om genstanden for vor forskning og om den samme forsknings metoder.

Endnu værre er det, at vi kan bruge det selvsamme ord om den fremstilling, som vi skriver om resultaterne af vor forskning, fx 'Israels historie' (kategori nr. 3). Og helt fortvivlende er det, at den litterære genre, som vi benytter hertil, er den samme som den, der omtales i kategori nr. 1 (nærmere herom nedenfor).

Jeg skal forsøge at illustrere dette problem med en lille skitse af historieforskningens historie.¹¹

Grundlæggende begynder historieforskningen med mundtlige fortællinger (myter) om oprindelsen til verden, stammen, slægten, mennesket og om, 'hvad der er sket før vor tid'.

Næste trin indtræder efter skriftens opdagelse, da konger, templer og byer begyndte at lade udfærdige indskrifter, herskerlister og annaler (krøniker) med knappe optegnelser af årets begivenheder. På dette trin skelnes ikke mellem myte og historie, mellem den dennesidige og den hinsidige verden.

Historisk forskning bliver der dog først tale om på det tredje trin, der indledes med græsk historieskrivning. Det er Herodot (ca. 485-425) og Thukydid (456-396), som introducerer historisk forskning ('undersøgelse') og historieskrivning i den forstand,

⁹ Se hertil Erslev (1892) 1911; Carr (1961) 1990; Clausen 1963; Jenkins 1991; Stanford 1994 og Busck 1998.

¹⁰ Jf. Jenkins 1991, 5-6; Davidsen 1994, 93. 100-101; 1995, 107-110. 112; 1998, 7. 40.

¹¹ Jf. Erslev (1892) 1911, 6; Clausen 1963, 20-43; Collingwood (1946) 1963 (*passim*).

at de forsøger at give sammenhængende fremstillinger af større historiske begivenhedsforløb, dels perserkrigene (490-480) og dels den peloponnesiske krig (431-401). Hos Herodot overskrides dermed forsigtigt den religiøse og mytiske fortællings grænser, mens det hos Thukydid sker restløst, så hans historiografi bliver helt dennesidig, empirisk, rationel og dermed kritisk ('pragmatisk'). De to grundlæggere af historieskrivningen bygger deres fremstilling på 'undersøgelser' af forskellig art og herunder kritiske overvejelser over deres hjemmelsmænds pålidelighed ('kildekritik').

Thukydids rationelle og kritiske historieforskning fortsættes af bl.a. Polybios (ca. 200-118 f.v.t.) og Tacitus (56-ca.120 e.v.t.). Den afbrydes imidlertid af den kristne historieskrivning med navne som Eusebius (ca. 260-340) og Augustin (354-430). I forlængelse af den bibelske 'historieskrivning' og Josefus' også i sidste instans teologiske historieskrivning genindfører de en religiøs, frelseshistorisk fremstilling af historien. Først i renæssancen og for alvor i 1700- og 1800-tallet genopdages og videreføres den af Thukydid grundlagte rationelle og kritiske 'pragmatiske' historieskrivning.

Det skete dog nu med en langt større vægt på 'historisk metode' i betydningen tekst- og kildekritik samt kildernes og deres oplysningers indplacering i og relatering til større historiske kontekster ('historisk kontekstualisering').

Sammenfattende kan vi bestemme historieforskningen som

1) diakron, fordi den beskæftiger sig med forandringer over tid i menneskelige samfund (jf. Erslev (1892) 1911, 7);

2) altomfattende (jf. Erslev (1892) 1911, 6-7; Busck 1998, 51-53), fordi den omfatter alt i fortiden, hvorfor den også overlapper med adskillige andre fag, heriblandt litteraturforskning;

3) filologisk, fordi det som regel er af stor betydning, hvad der helt nøjagtigt og på originalsproget står i kilderne;¹²

4) deskriptiv, fordi den stiler mod at beskrive fortidens hændelser, således som de i store træk formodes at være foregået;

5) kritisk, fordi den i sit arbejde med de overleverede kilder ledes af (rationelle) kritiske spørgsmål om kildernes oprindelse, litterære genre, sigte og tendens i øvrigt (kilde- og tendenskritik);¹³

6) forstående, fordi den altid stiler mod – så at sige indefra – at begribe og forstå historiske personer og hændelser;

7) fortolkende (jf. Erslev (1892) 1911, 36-39; Busck 1998, 54f), fordi præsentationen af dens resultater hænger uløseligt sammen med forskerens tids- og temperamentsbestemte subjektive forståelse og tolkning;

¹² Dette må antages også at gælde for en litterær analyse.

¹³ Jf. Erslev (1892) 1911, 7-8. 30-(36). 65; Davidsen 1995, 109-110.

8) 'rekonstruerende' (eller 'konstruerende'), fordi fortiden aldrig igen kan manes frem i hele sin fylde, men altid metodisk må 'genskabes' ('konstrueres') og præsenteres fragmentarisk på grundlag af flere eller færre kilder (jf. Erslev (1892) 1911, 66-87);

9) forklarende, fordi historieforskningen stiler mod, ikke blot at forstå, beskrive, fortolke og 'rekonstruere', men også mod at forklare, hvorfor 'det gik som det gik', og det sker i reglen ved at relatere det pågældende historiske fænomen til andre (historisk kontekstualisering);

10) litterær og kreativ, fordi alt det foregående skal munde ud i en skriftlig (eller mundtlig) præsentation, 'historieskrivning', som nødvendigvis må antage en litterær form.¹⁴

11) foreløbig, fordi nye kilder og nye spørgsmål til kilderne må formodes at føre til nye tolkninger.

4. I hvilken forstand er historieskrivning litterær?

Heraf følger, at 'historieskrivning' (historiografi) ikke er identisk med den fortidige historie, der beskrives, og som i sin hele virkelighed endegyldigt er forsvundet.

Historieskrivning er en fragmentarisk rekonstruktion, der nødvendigvis er litterær (jf. Busck 1998, 55). Historiske emner kan ikke fremstilles i formler eller tabeller alene. De fordrer en fortælling ved et menneskeligt subjekt med alt, hvad dette indebærer af muligheder for fordomme, stereotyper og fejl (jf. ovenfor). Der er tale om en personlig, muligvis litterært værdifuld (jf. fx Cæsars, Churchills og de Gaulles skildringer af deres deltagelse i krig), sammenhængende og fremadskridende fremstilling af et bestemt historisk emne, fx Israels historie eller kristendommens grundlæggelse.

Historieskrivningen er dog ikke litterær i samme forstand som romaner og anden fiktionslitteratur, for fremstillingen er ikke fri, men bundet, fordi den bygges på grundlag af bestemte kilder og følger af en bestemt metode, kilde- og tendenskritik samt historisk kontekstualisering (jf. ovenfor samt Busck 1998 mod Hans Hauge).

Der er i den historiske fremstilling tale om en fremstilling af de resultater, som historieforskeren er nået frem til under sin systematiske, metodiske historiske udforskning af samtlige tilgængelige kilder til et bestemt problem, fx kristendommens grundlæggelse (jf. Bilde 1999) eller en bestemt person, fx Johannes Døber (jf. Bilde 1996).

Historieskrivning må således ikke forveksles med de bibelske historiske fortællinger, vi berørte ovenfor, fx patriarkfortællingerne eller Apostlenes Gerninger, igen primært på grund af historieskrivningens bundethed til kilder og metode.

¹⁴ At historieforskningen også er 'teoretisk' og har brug for teoretisk refleksion, betones med rette af Collingwood (1946) 1963, 1-13; Clausen 1963, 95-149; Jenkins 1991 (*passim*); Stanford 1994, 229-248; Busck 1998. En sådan refleksion ligger bag overvejelserne i disse afsnit om, hvad historie og historieskrivning er.

Historieskrivning er dog heller ikke det samme som en historisk fortælling, baseret på kilder, for sådanne fortællinger foreligger formodentlig både i evangelierne og Apostlenes Gerninger, ligesom vi finder sådanne i Josefus' fremstilling i *Den Jødiske Krig* og i Eusebius' første store fremstilling af den kristne kirkes historie. Alle disse eksempler på historieskrivning bygger formodentlig på kilder, men de er uden historisk metode, dvs. uden kilde- og tendenskritik og uden historisk kontekstualisering. I stedet er de primært bestemt af deres særlige ideologiske interesser. Det sidste kan historieforskerens fremstilling også være, men (helst) ikke det første.

Historieskrivning eller historiografi i faglig og videnskabelig forstand derimod forudsætter og bygger på de nævnte metoder, og det er dem, der gør historiografien kontrollérbar og dermed diskutérbar. Derfor er historiografi nok litterær, men ikke fiktiv; den er nok 'personlig', men ikke 'vilkårlig', netop fordi den er kontrollérbar.¹⁵

Spørger man nu om, hvad historieforskningen kan yde, om, 'hvad nytte den kan være til for samfundet', må der svares: som oftest en negativ nytte, der kan bestå i afsløring af stereotyper, fx om 'hellenismen', 'mysteriereligionerne', Paulus og 'den historiske Jesus', eller i punktering af myter (fx nationale, jf. Bilde 1997). Af positive resultater kan historieforskningen næsten altid kun levere foreløbige og diskutérbare hypoteser (jf. fx Bilde 1996 og 1999).¹⁶ Bortset fra simple konstateringer af, at historiske begivenheder faktisk har fundet sted, fx mordet på Cæsar i marts 44 f.v.t., Octavians sejr i slaget ved Aktion i 31 f.v.t. og Paulus' omvendelse til kristendommen engang i 30'erne e.v.t., vil historieforskningens rekonstruktioner altid være foreløbige og hypotetiske, fordi de må tage forbehold for nye kilder, nye spørgsmål og nye fortolkninger.

5. Den imaginære kamp mellem 'historie' og 'litteratur' om de bibelske historiske fortællinger

Det er ingen overdrivelse at hævde, at der gennem de sidste 15-20 år er foregået en kamp om Bibelen, om den rette læsning og fortolkning af dens tekster, specielt de historiske fortællinger (jf. henvisningerne i note 1). I hovedsagen har der stået to tilgange over for hinanden, en historisk og en litterær, som afspejler to forskellige fag, metoder og interesser.

Den litterære tilgang læser og analyserer Bibelen tidløst, dvs. synkront og 'som litteratur', hvilket i disse år er umådelig populært (jf. Davidsen 1992; Lundager 1993). Den læser de bibelske fortællinger som skønlitteratur (jf. Davidsen 1992, 207). Den

¹⁵ Ganske som det må antages at være tilfældet i litteraturforskningen og semiotikken. Disse fag anvender andre metoder end historieforskningen, men de ønsker lige så lidt som denne at være fiktive, subjektive og vilkårlige, og de må formodes at have de samme idealer om argumentation, kontrollérbarhed og diskutérbarhed (jf. Davidsen 1998, 24).

¹⁶ Således også Busck 1998, 55 og Davidsen 1998, 30.

bestemmer de bibelske fortællingers litterære genrer. Den undersøger deres billeder, symboler og metaforer (jf. Nielsen 1985). Den interesserer sig for, hvordan de bibelske fortællinger fungerer og virker som fortællinger (jf. Davidsen 1992; 1993). Den undersøger, hvad disse fortællinger kan formidle (af værdier, forbilleder, inspiration, trøst og opbyggelse),¹⁷ og hvordan tekster virker (ved engagement og 'besættelse' (jf. Bjerg 1981)). Den litterære tilgang analyserer, hvordan de bibelske fortællinger kan fungere og anvendes af læsere og tilhørere. Derfor kan litterær bibelforskning også få religiøs, teologisk og kirkelig betydning.

Den anden tilgang er 'historisk', dvs. diakron. Den undersøger teksterne i tidens dimension. Den står på afstand af Bibelen og betragter den distanceret 'udefra'. Den er interesseret i at forstå, tolke og forklare Bibelen og dens tekster i deres fortidige, historiske sammenhænge (historisk kontekstualisering). Den interesserer sig for teksten "som vindue" (jf. Davidsen 1998, 14). Derfor skal 'historisk' her tages i en så bred forstand, at kategorien ikke udelukker 'kultur' og 'samfund' og dermed discipliner som psykologi, sociologi og antropologi (jf. Davidsen 1992, 203).

Historisk kan man imidlertid ikke stille meget op med Bibelens historiske fortællinger uden de ovennævnte litterære metoder, der undersøger den enkelte bibelske teksts genre, struktur, metaforik, sigte, forfatter, læserkreds m.m.¹⁸ Det betyder, at den historiske undersøgelse forudsætter en metodisk litterær analyse (jf. min debat med Davidsen i 1994-1995 samt Busck 1998). Den historiske undersøgelse kommer, når den har med litterære tekster at gøre, slet ikke uden om også at behandle dem litterært.¹⁹

Den snart lange strid mellem historisk og litterær eksegesi er derfor imaginær og illusorisk, fordi den mangler reel basis og substans. Den giver kun mening inden for dét meningsløse univers, hvor historie og litteratur stilles op over for hinanden som modsætninger. Den giver derimod ingen mening, når historie og litteratur forstås som her angivet. Her er den litterære analyse nødvendigvis indbygget i den historiske, samtidig med at den litterære analyse naturligvis kan fortsætte på egen hånd og på eget ansvar ud over den brug, som den historiske analyse måtte gøre af den, dog vel at mærke uden at hævde den del af sit arbejde som et eksklusivt alternativ til den historiske læsning (jf. Davidsen 1992; 1995).

Historisk og litterær læsning kan have det samme objekt, men da de, ret forstået, har forskellige formål og metoder, behøver de ikke at strides.

¹⁷ Atter henviser jeg til Ole Davidsens udtryk "metarealiteter" (1998, 47). Han anvender også formuleringen: teksten viser læserne deres "virkelige virkelighed" (1998, 47). Endelig peger han med rette på udtrykket "teksten som spejl" (1998, 35).

¹⁸ Når det gælder de bibelske tekster, har man da også altid beskæftiget sig med disse spørgsmål, nemlig i de discipliner, man traditionelt betegner som 'gammel' og 'nytestamentlig indledning'. Desuden har man i den form- og redaktionshistoriske forskning specielt arbejdet med dels de enkelte perikopers litterære ejendommeligheder og dels de enkelte skrifters (jf. Lundager 1993, 144-145).

¹⁹ Omvendt har også den litterære analyse af historiske fortællinger brug for at støtte sig til historisk forskning, jf. Davidsen 1994, 100-101. 104-105; 1995, 107. 114.

6. Konklusioner

Hovedkonklusionen af dette essay må være, at historiske og litterære metoder ikke er alternativer. Den er, at den 'kamp', som gennem de sidste 15-20 år har raset mellem historiske og litterære læsninger af Bibelens historiske fortællinger, er mystificerende, for ikke rent ud at sige meningsløs og fordummende. Jeg er nemlig overbevist om, at de hidtil så fastfrosne fronter mellem 'historie' og 'litteratur' er ved at tøj op. Dette essay er i sig selv et vidnesbyrd om, at 'historiens' forståelse for 'litteraturens' betydning er vokset. Tilsvarende ser jeg tegn på, at 'litteraturens' forståelse for 'historiens' betydning ligeledes er voksende.²⁰

Bibelen kan udmærket læses 'rent litterært', herunder evt. også 'allegorisk', 'symbolsk', 'billedligt', 'metaforisk' og 'teologisk', dog vel at mærke under den bestemte forudsætning, at en sådan læsning ikke postuleres at være den eneste mulige eller uden forbehold at være absolut udtømmende og tilbunds gående.

Historiske læsninger af bibelske tekster vil derimod altid have brug for et vist mål af litterær analyse. Det er en nødvendig og uomgængelig del af 'kildekritikken'. Og her kan historikere have stor hjælp af litterære analytikere.

En historisk læsning vil dog aldrig blive stående herved, men vil pr. definition altid stræbe videre mod en historisk læsning, tolkning og forklaring af 'kilden', dvs. en rekonstruerende relatering af kilden til andre relevante kilder og til de relevante historiske kontekster, som lader sig finde, både i fortid, samtid og eftertid (historisk kontekstualisering). Og her er den historiske forskning uafhængig af litterær analyse (jf. Busck 1998).

Men når den historiske forskning skal præsenteres, løber 'historie' atter sammen med 'litteratur', fordi denne præsentation nødvendigvis må være litterær. På en måde kan en historisk undersøgelse af en litterær fortælling som Josefus' værk, *Den Jødiske Krig*, ende med selv at blive en ny 'litterær fortælling', om end (forhåbentlig) tøjlet af den historiske forsknings (selv)kritiske metoder.

Litteratur

BILDE, PER

- 1982 "Historien og fortællingen. En kritisk gennemgang af behandlingen af "den kristne grundfortælling", Jesu identitet, Jesu lignelser og den historisk-kritiske metode i Svend Bjergs disputats", *Religionsvidenskabeligt Tidsskrift* 1, Århus, 39-61.
- 1986 "Billedsproget – en ny udvej for teologien? et kritisk opgør med billedsprogets kategori og funktion i Kirsten Nielsens disputats", *Religionsvidenskabeligt Tidsskrift* 9, Århus, 77-84.
- 1989a "‘Mig og min forskning’. Det personlige engagement i forskningen og faren for subjektiv vilkårlighed. Et indlæg i debatten om engagement og videnskab med særligt henblik på

²⁰ Således læser jeg Davidsen 1995 og 1998. I samme retning peger *Den Jyske Historiker* 80, om historisk sociologi.

- vurderingen af billedsprogets funktion", *Religionsvidenskabeligt Tidsskrift* 14, Århus, 87-102.
- 1989b "Historisk-kritisk metode", *Religion* 2, Sønderborg, 1-6.
- 1994 "Dialog mellem narrativ og historisk eksegese? Opposition *ex auditorio* mod Ole Davidsens disputats, *The Narrative Jesus. A Semiotic Reading of Mark's Gospel*, Århus 1993", *Religionsvidenskabeligt Tidsskrift* 24, Århus, 79-90.
- 1995 "Litteratur og historie - et svar til Ole Davidsen", *Religionsvidenskabeligt Tidsskrift* 26, Århus, 93-105.
- 1996 "Johannes Døber - Et bidrag til en historisk rekonstruktion", *Dansk Teologisk Tidsskrift* 59, København, 125-150.
- 1997 "Den historiske ret til Det Hellige Land", *Kvan* 48, Århus, 59-67.
- 1999 "Ny vin på nye flasker? - Grundlæggelsen af kristendommen som en ny religion i helenistisk-romersk tid", i: Bilde, Per og Mikael Rothstein, eds., *Nye religioner i hellenistisk-romersk tid og idag*, Århus (under udgivelse).
- BJERG, SVEND
- 1981 *Den kristne grundfortælling. Studier over fortælling og teologi*, Århus.
- 1982 "Den kristne grundfortælling i skærsilden", *Religionsvidenskabeligt Tidsskrift* 1, Århus, 63-82.
- BUSCK, STEEN
- 1998 "Om historiefagets videnskabelighed", *Religionsvidenskabeligt Tidsskrift* 33, Århus, 49-56.
- CAPPELØRN, NIELS JØRGEN, ed.
- 1984 *Bibelsyn*, København.
- CARR, E. H.
- 1990 (1946, 1984)
What is History, London.
- CLAUSEN, H. P.
- 1963 *Hvad er historie?*, København.
- COLLINGWOOD, R. G.
- 1963 *The Idea of History*, Oxford (1946).
- DAVIDSEN, OLE
- 1989 "Narrativitet og historicitet. Om historiens rolle i den kristne forkyndelses indhold", *Fønix* 13, 146-159.
- 1992 "Den narrative eksegese som litterær læsning", *Fønix* 16, 202-214.
- 1993 *The Narrative Jesus. A Semiotic Reading of Mark's Gospel*, Århus.
- 1994 "Faktor - tekst - funktion. Et svar til Per Bilde", *Religionsvidenskabeligt Tidsskrift* 24, Århus, 91-107.
- 1995 "Historie og litteratur - et svar til Per Bilde", *Religionsvidenskabeligt Tidsskrift* 26, Århus, 106-116.
- 1998 "Historie og fortælling. Bidrag til en metodologisk afklaring af forholdet mellem historie og semiotik", *Collegium Biblicum Årsskrift* 2, Århus, 28-71.
- ERSLEV, KRISTIAN
- 1911 *Historisk Teknik. Den historiske Undersøgelse fremstillet i sine Grundlinier*, København (1892).
- HAUGE, HANS
- 1988 "Den historisk-kritiske metode eller Bibelen som litteratur?" *Kredsen* 54, 69-80.
- JENKINS, KEITH
- 1991 *Re-thinking History*, London-New York.

Den Jyske Historiker 80, 1998 (nr. om historisk sociologi).

LUNDAGER JENSEN, HANS JØRGEN

1993 "Efterskrift: Litterære læsninger. En videnskabshistorisk skitse", i Kirsten M. Andersen, Else Hviid og Hans Jørgen Lundager Jensen, eds., *Sola scriptura. Teologiske litterære læsninger i Gammel og Ny Testamente*, Frederiksberg, 144-155.

MÜLLER, MOGENS

1983 "Bibelsk eksegesi", *Fønix* 7, København, 93-105.

NIELSEN, ERIK A.

1981 "Jonas uden hvalfisk. En dissens", *Fønix* 5, København, 342-351.

1982 "Den utidssvarende eksegesi eller Jonas, Jonas nok engang", *Fønix* 6, København, 260-273.

NIELSEN, KIRSTEN

1985 *For et træ er der håb. Om træet som metafor i Jes 1-39*, København.

STANFORD, MICHAEL

1994 *A Companion to the Study of History*, Oxford.

Per Bilde
Lektor, dr.theol.
Institut for Religionsvidenskab
Aarhus Universitet